

LA COLÒNIA QUÍMICA DE FLIX; UN EXEMPLE ÚNIC DINS EL PATRIMONI INDUSTRIAL CATALÀ

Frederic Cervelló Rodes

freddiebrain@yahoo.es

Arqueologia industrial

Resum: La Colònia Química de Flix (Ribera d'Ebre), construïda en els primers compassos del segle XX, reuneix tot un seguit de característiques que la fan ser única dins el conjunt del patrimoni industrial català. El seu marcat caràcter germànic l'ha dotat d'un teixit urbà eminentment centre – europeu i, a més, gran part dels seus equipaments originaris continuen presents dins el conjunt colonial. Tot i això, el conjunt evidencia símptomes de deteriorament i abandonó. És per aquest motiu que cal endegar tot un seguit de mesures per tal de retornar a la colònia el prestigi i la dignitat que es mereix.

Abstract: The Flix Chemical Colony (Ribera d'Ebre, Catalonia), built in the early XX century, has some especial features that converts it in a unique example in the Catalan industrial heritage. Its Germanic character has conditioned its typical urban model. Most of the colony centenary dwellings are actually inhabited. However, our research makes evident the need for preserve these buildings to restore the colony the dignity that worth.

Separada del centre urbà per gairebé un quilòmetre de distància i ubicada al davant mateix del complex fabril que Erkimia té en aquesta població de la Ribera d'Ebre, la Colònia Química de Flix constitueix un exemple únic dins el conjunt industrial català. Aquesta excepcionalitat es deu tant al seu caràcter químic - és l'única colònia d'aquest tipus existent en tot el principat - com a la singularitat del seu component humà. La nombrosa presència de ciutadans forans que la

habitaven, sobretot alemanys, va fer que, ben aviat, fos coneguda com el *Barri Internacional*.

Tot i gaudir d'aquests trets distintius, la Colònia Química de Flix mai ha obtingut el reconeixement que es mereix. A més, lamentablement, en els nostres dies s'està experimentant un progressiu procés de deteriorament i abandó que posa en perill un patrimoni arquitectònic i un bagatge històric centenari. Caldria endegar, doncs, tot un seguit d'estratègies per tal de salvaguardar aquest conjunt industrial de l'oblit i la deixadesa.

L'arribada de la indústria a Flix i la creació de la colònia.

Totes les activitats industrials que s'han desenvolupat a Flix durant el pas del temps, des de l'artesanía cordellera de cànem fins als molins hidràulics, han tingut com a denominador comú l'Ebre, riu que ha diversificat l'economia d'aquesta població i que ha definit el caràcter i la morfologia de les persones que l'habiten. De tots aquests usos industrials, però, el que sens dubte va contribuir d'una forma més directa a la dinamització i desenvolupament tant de la vila de Flix com de la seva àrea d'influència fou l'activitat electroquímica. La presència de la indústria química no només va afavorir el creixement demogràfic de la població, gràcies a l'arribada d'un important flux migratori, sinó que va fer que la vila experimentés la seva pròpia revolució industrial en uns moments en els què la majoria de regions de l'Estat espanyol encara vivien del camp. Gràcies a aquesta activitat industrial, doncs, Flix va passar de ser un poble agrari a ser un poble industrial i va deixar de ser una població en regressió econòmica per convertir-se en el motor econòmic de la comarca.

Els orígens de la factoria electroquímica de Flix, coneguda col·loquialment com *«la Fàbrica»*, cal buscar-los l'any 1897 quan un grup d'industrials espanyols, alemanys i suïssos van associar-se per tal de constituir la Sociedad Electro – Química de Flix (SEQF), primera empresa de l'Estat espanyol i tercera d'Europa en aplicar l'electricitat en el procés de fabricació del clor. En la constitució d'aquesta nova empresa també hi van prendre part un representant de la burgesia catalana, Josep Mansana i Tarrés, i un influent polític liberal de Madrid, Álvaro de Figueroa i Torres, més conegut com el Conde de Romanones. Amb la creació de la factoria flixanca es donava un pas més en l'anomenada Segona Revolució Industrial de

Catalunya, caracteritzada per l'ús generalitzat de l'electricitat, la difusió del motor de combustió interna i el desenvolupament de la indústria química.

La construcció d'aquest complex industrial a Flix, poble allunyat de les principals ciutats i centres industrials, trencava la tendència històrica en concentrar la indústria al voltant de l'àrea de Barcelona i a la riba dels rius Ter, Besòs, Cardener i Llobregat. Podem entendre aquesta decisió degut a la presència d'un riu tant important com l'Ebre, a la existència d'unes bones comunicacions que facilitaven el transport de les matèries primes i dels productes elaborats, i al fet de trobar-se ben a prop les conques carboníferes de Faió, Mequinensa i Almatret, que tenien importants mines de lignit. A més, també hi va jugar un paper important la possibilitat de construir al costat de la factoria una colònia industrial.

La consolidació de la factoria de Flix com una de les plantes químiques més importants del país i la presència de personal tècnic forà van ser els factors que van accentuar el projecte de creació d'una colònia industrial a Flix. A partir dels primers compassos del segle XX, «la Fàbrica» va començar a adquirir terrenys propers a les seves instal·lacions per poder construir tots els equipaments que caracteritzaven i donaven forma a una colònia industrial. Aquesta, però, presentava algunes peculiaritats. Si bé la majoria de colònies industrials presents a Catalunya estaven vinculades al sector tèxtil i seguien un model social i urbà importat d'Anglaterra, la colònia de Flix estava associada a l'activitat química, seguia un model urbanístic centre – europeu i era habitada majoritàriament per ciutadans forans. De fet, el caràcter germànic de la colònia flixanca era tant marcat que fins i tot les vessants de les teulades mantenien els nivells alemanys.

La importància del *lobby* germànic aviat es va fer evident dins els límits del recinte colonial. Enric Prat de la Riba, el primer President de la Mancomunitat de Catalunya, en la seva *Ley jurídica de la industria* comentava el següent: «*El dueño de la casa, el jefe de la familia industrial, fija un régimen determinado, al entrar a la familia industrial, los obreros aceptan voluntariamente este régimen*» (COMAS et alii, 1990: 91). Aplicat al cas de Flix, doncs, el cap d'aquesta «família industrial» era un ciutadà alemany, generalment un dirigent de la factoria amb una alta tradició cultural, que fixava un «règim» pensat especialment per als tècnics i especialistes forans, majoritàriament germànics, que els pocs obrers locals que podien residir a l'àmbit colonial havien d'assimilar. Tot això va fer que, amb el pas del temps, es produís un distanciament

entre els tècnics que residien a la colònia i la resta de treballadors que vivien al poble.

Aquest pes polític i social, però, també va acabar arribant a la vila. De fet, l'empresa ha anat intervenint activament en la vida social i política de Flix durant aquests més de cent anys de convivència.

A part d'aquestes «peculiaritats», la colònia presenta altres trets definitoris que són molt similars als de la resta de colònies catalanes. Com passa també en altres nuclis colonials, la Colònia Química de Flix es va instal·lar premeditadament lluny de la població. Amb això es pretenia millorar els costos de producció de l'empresa, però el cert és que els objectius reals d'aquesta decisió eren garantir la pau social i la cohesió entre treballadors i empresa, així com promoure la consolidació d'un projecte a llarg termini. Les colònies industrials, doncs, creaven uns vincles molt estrets entre amos i treballadors perquè els treballadors vivien i treballaven dins la colònia i quedaven aïllats de la resta del cos social que els envoltava.

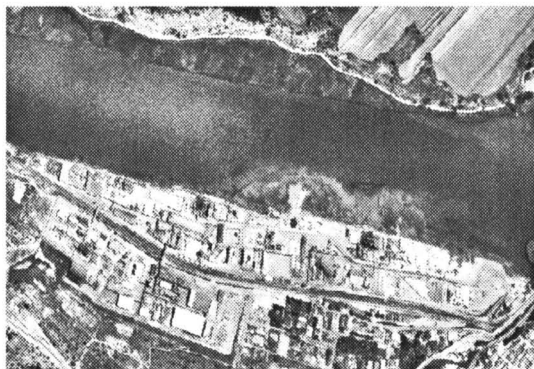
La colònia comptava amb tot un conjunt d'edificis tipificats que ocupaven una part dels terrenys que l'empresa no utilitzava i que constituïen un veritable nucli tancat en si mateix. Disposava d'equipaments que facilitaven l'autosuficiència dels seus habitants, permetent-los realitzar les funcions més bàsiques sense haver de sortir de l'àmbit colonial. Amb això s'aconseguia millorar les condicions de vida dels treballadors però també evitar el contacte d'aquests amb els moviments sindicalistes locals, assegurant-se així la docilitat de la seva massa obrera.

La Colònia Química de Flix va viure dues etapes constructives. La primera es va dur a terme entre el 1907 i el 1936, mentre que la segona es correspon amb la reconstrucció de la colònia un cop acabada la Guerra Civil i s'estén fins a la dècada dels setanta.

Evolució històrica de la colònia

Els primers anys de la colònia (1907-1936).

Durant els primers anys de funcionament de «la Fàbrica» la falta d'equipaments i infraestructures feia que els tècnics haguessin de residir a Reus, des d'on es desplaçaven cada dia a Flix amb tren.

El complex fabril i la colònia de Flix, a la vora de l'Ebre
(fotografia Institut Cartogràfic de Catalunya, 2005).

Els obrers, en canvi, van instal·lar-se en les masies que hi havia en els terrenys propers a la factoria química, zona coneguda com el Barri Vell.

Amb l'accés de Carl Pistor a la direcció de la SEQF (entre el 1900 i el 1905) es va començar a tirar endavant el projecte de construcció del que seria la primera colònia química del país. Va ser, però, sota la direcció de l'empresa per part del Dr. Müller (entre el 1907 i el 1936) quan es va desenvolupar tot un programa urbanístic que donaria forma a aquest projecte. L'encarregat de dirigir les obres fou Paul Müller, un arquitecte alemany resident a Barcelona, ciutat en la què va realitzar algunes obres de mèrit, com el *Col·legi Alemany* i l'*Església Evangèlica de Barcelona*.

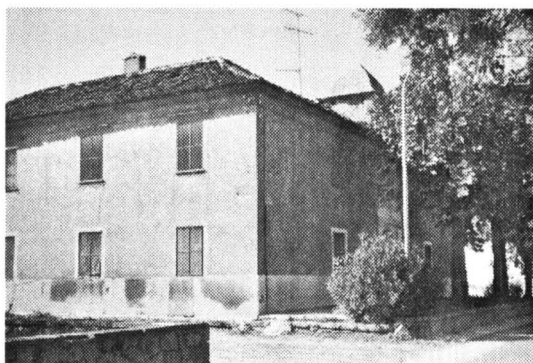
Entre els principals edificis que es van construir a la colònia durant aquest període cal destacar:

· La Societat Cooperativa Electra; «l'Economat».

«*L'Economat*», constituït l'any 1915, era una societat cooperativa de consum vinculada a «*la Fàbrica*» en la què els treballadors de l'empresa podien adquirir aliments a millor preu que en els comerços de la vila. Després de la Guerra Civil l'entitat va seguir funcionant com a economat obrer. En els anys 60 es va convertir en un supermercat regentat per una empresa privada en el qual els treballadors de «*la Fàbrica*» seguien trobant els productes més barats. Actualment «*l'Economat*» està fora d'ús i l'immoble es troba en un progressiu estat de degradació.

El Cuartelillo».

L'any 1917 es va construir dins del recinte colonial el primer quarter de la Guardia Civil. L'Ajuntament de Flix, però, no va voler que els membres d'aquest cos estiguessin ubicats en un indret tant allunyat de la vila, així que aquests van continuar residint al centre de la població. És per això que «la Fàbrica» va cedir l'immoble, que era conegut com «el Cuartelillo» o «Cuartel Vel», als treballadors de l'empresa que l'usaren com a edifici d'habitatges. Així doncs, tot i la seva particular forma de caserna, aquest equipament mai va tenir un ús militar. Actualment l'immoble es troba deshabitat i en progressiu estat de degradació.

Imatge actual de «el Cuartelillo» (fotografia feta per l'autor).

• El Menjador dels Obrers.

Aquest edifici, inaugurat l'any 1917, a més de menjador pels treballadors de l'empresa, també actuava com a seu social i punt de trobada dels obrers de «la Fàbrica». Era un edifici molt gran i disposava de tot un seguit d'equipaments modèlics per la seva època. Durant la Guerra Civil va adaptar-se com a hospital de sang dels ferits del front d'Aragó que arribaven a Flix en ferrocarril. L'edifici fou destruït durant el primer bombardeig que sofrí la població la nit del 23 al 24 de febrer de 1937.

«El Casino» en l'actualitat (fotografia feta per l'autor).

• El Casino – Residència.

«El Casino» és un dels edificis més emblemàtics de la Colònia Química de Flix. Ho és no només per la seva particular fesomia (es tracta d'una rèplica del casino que hi havia a l'estació de Frankfurt) sinó pel fet de representar la opulència i poder de la comunitat germànica, tant a la població de Flix com en el Camp de Tarragona i les Terres de l'Ebre. De fet, aquest equipament va ser la seu de nombroses reunions mig clandestines d'alemanys a l'exili i es va convertir en un focus d'ebullició política durant els anys de les dues guerres mundials. «El Casino», a més, va acollir nombrosos dissidents polítics, soldats, i treballadors alemanys en els anys posteriors a la I^a i a la II^a Guerra Mundial.

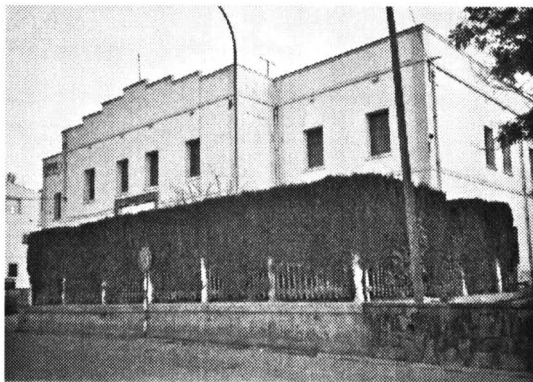
L'edifici es va inaugurar l'any 1917 amb la finalitat d'allotjar als tècnics solters de l'empresa i a aquells acabats d'arribar que no havien adquirit encara una vivenda. Disposava de tot un seguit d'equipaments i estava envoltat per un gran jardí amb tres pistes de tennis i una pista esportiva.

Actualment «el Casino» està traspassat a una cadena privada dedicada al sector de l'hosteleria. L'edifici es troba en bon estat de conservació però, lamentablement, els jardins han estat abandonats i les pistes de tennis i la pista esportiva no es troben en condicions de ser usades.

• El Nou Quarter.

Degut als efectes de la vaga del 1933 es va decidir construir un nou quarter per a la Guàrdia Civil a Flix. Aquest cop, però, per acontentar a tothom es va

decidir construir-lo en el lloc més proper entre el poble i l'entrada de la colònia. «La Fàbrica» va cedir els terrenys i s'encarregà de la seva construcció, que finalitzà l'any 1934. Mitjançant un conveni, l'immoble ha passat a ser propietat de l'Ajuntament de Flix i actualment s'usa com a seu d'una empresa privada. El seu estat de conservació, però, no és del tot òptim.

El Nou Quarter (fotografia feta per l' autor).

En aquest període es va construir, també, diferents blocs d'habitatges. Cadascun d'aquests blocs comptava amb jardí i hort. Encara podem veure avui en dia alguns d'aquests blocs en tot el recinte colonial. Molts d'ells continuen habitats tot i que no es troben en bon estat. Els seus horts i jardins, en la majoria de casos, estan abandonats i totalment degradats.

La colònia i la Guerra Civil (1936-1939).

Poc després del frustrat Cop d'Estat del juliol de l'any 1936, una quarantena de ciutadans alemanys van ser evacuats de la colònia. La resta d'habitants va decidir abandonar definitivament el conjunt colonial quan Flix va passar a ser front de guerra durant la Batalla de l'Ebre (juliol – novembre de l'any 1938).

Els anys de maduresa de la colònia (1939-1974).

Acabada la Guerra Civil, «la Fàbrica» i la seva colònia estaven totalment abandonades i arrasades.

El procés de reconstrucció d'aquests equipaments marca el punt de partida del segon programa constructiu de la Colònia Química de Flix.

Durant els anys 1940 i 1950 la colònia va experimentar una etapa de gran creixement urbanístic. Entre els principals edificis que es construïren cal destacar:

• **«El Mercadillo».**

Aquest equipament es va construir l'any 1940 i oferia tota classe de productes del camp, complementant l'oferta de «l'Economat». Una part de l'edifici estava destinada a oficina postal, evitant així que els membres de la colònia haguessin d'anar fins al poble per fer ús del servei de correus. Actualment «el Mercadillo» ja no existeix, va ser derruït a finals de l'any 1996 degut a la manca d'ús que tenia l'immoble i al seu mal estat de conservació.

• **El Nou Menjador pels Obrers.**

Aquest equipament, molt més modest que l'anterior, es va ubicar en la mateixa zona on es trobava l'antic Menjador dels Obrers. A diferència de l'anterior, aquest es limita a oferir els serveis propis d'un menjador. Avui en dia l'edifici continua exercint la seva funció i es troba en bon estat de conservació.

En aquests anys es va construir també els grups de cases de l'Avinguda Francesc Ripoll i del Carrer Ernst Scheef. Les cases d'aquests carrers continuen habitades i el seu estat de conservació és bo.

Entre el 1950 i el 1960 es construïren els edificis següents:

• **«La Capella».**

Aquest equipament, destinat a satisfer les necessitats espirituals dels ciutadans de la colònia, es va inaugurar l'any 1956. Sembla que es va construir només de manera provisional, d'aquí que sigui tant petit i senzill, ja que consta que es pretenia erigir un temple d'acord a la magnitud de la colònia, però aquest projecte mai va arribar a materialitzar-se.

L'edifici fou enderrocat a finals dels anys 90 degut a la manca d'ús que tenia.

• **«La Clínica».**

El primer servei mèdic de la colònia es va situar a l'interior dels antics Menjadors dels Obrers. Com que aquest edifici va desaparèixer durant la Guerra Civil, es va haver de construir un nou servei mèdic. «La Clínica», inaugurada l'any

1957, es va convertir en un centre pioner en la seva època ja que realitzava funcions de centre d'assistència primària quan encara no hi havia hospitals a la zona. Actualment «la Clínica» es limita a la prevenció d'accidents laborals però, tot i això, disposa d'ambulància pròpia. El seu estat de conservació és bo.

«La Clínica» a l'actualitat (fotografia feta per l'autor).

D'aquest període data també el conjunt de cases ubicades a la part alta de la colònia, al costat de l'actual carretera a Riba – roja d'Ebre. Aquestes cases, propietat de l'empresa i llogades als seus treballadors a un preu simbòlic, continuen habitades i el seu estat de conservació és bo.

En el darrer carrer que es va traçar a la colònia, el de l'Avinguda dels Xops, es van construir, l'any 1959, dos blocs de pisos. Aquests dos blocs, amb dues plantes i baixos amb garatge, presenten una curiosa decoració: les portes dels garatges i les finestres estan pintades de blau en un dels blocs i de vermell en l'altre. Els blocs continuen habitats tot i que el seu estat de conservació no és del tot bo.

En els anys 60 es va produir la consolidació urbana de la colònia. D'entre els equipaments que es van construir en aquesta dècada caldria destacar el Parc Infantil. Aquest servei, inaugurat l'any 1961, comptava amb una piscina, jocs per als nens i pistes per jugar a pilota i patinar. Actualment es troba abandonat i pateix un progressiu estat de deteriorament.

Espai que ocupava anteriorment el Parc Infantil (fotografia feta per l'autor).

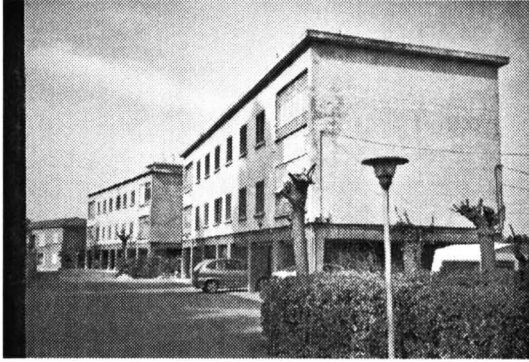
La decadència de la colònia industrial de Flix (1974-2006).

En la dècada dels anys 70, la Colònia Química de Flix va entrar en una profunda crisi de la què en els nostres dies encara no n'ha acabat de sortir.

Va ser en aquests moments quan el concepte mateix de colònia va començar a trontollar. El desplaçament des del poble a la factoria ja no era tant costós gràcies a la generalització de l'ús de l'automòbil i els avantatges econòmics que suposaven viure a la colònia ja no eren tant representatius.

L'any 1974, a més, es va aguditzar una crisi econòmica a «la Fàbrica», de la qual lamentablement l'empresa encara no se n'ha refet del tot, que va comportar la fi de la construcció de nous equipaments a la colònia i una deixadesa en el manteniment dels ja existents. Edificis tant singulars com «el Casino» o «l'Economat» van ser cedits a empreses privades perquè la direcció d'Erkimia seguia una política de reducció de costos i personal. Aquesta és una de les raons que expliquen el fet que actualment la colònia, descrita seixanta anys enrera com un jardí envoltats de xalets, presenti un aspecte tant poc curós i desolador tot i ser una de les poques colònies industrials que continuen habitades cent anys després de la seva construcció.

En els nostres dies, diferents problemes de la factoria flixanca amb temes relacionats amb el medi ambient han privat a la Colònia Química de Flix el reconeixement que hauria d'haver-se merescut el passat 2005, declarat Any Internacional de les Colònies Industrials, en el què un cop més, tot i la excepcionalitat que aquest conjunt representa - tal i com va sent tradició en els municipis del sud de Catalunya - les institucions i òrgans competents s'han tornat a oblidar de nosaltres.

Blocs de pisos de l'Avinguda dels Xops (fotografia feta per l' autor).

Bibliografia

- A.A.V.V., *Centenario de «la Fàbrica». De la Sociedad Electro-Química de Flix a Erkimia (1897-1997)*, Barcelona, 1997.
- A.A.V.V., *Historia de Electro-Química de Flix, S.A (1897-1965)*, Flix, 1965.
- CARRERAS, F., *La navegació al riu Ebre*, Barcelona, 1993.
- MUÑOZ, P., *Alemanys a l'Ebre. La Colònia Química alemanya de Flix (1897-1994)*, Tarragona, 1994.
- SÁNCHEZ, J. I VISA, F., *La navegació fluvial i la industrialització a Flix (1840-1940)*, Flix, 1994.
- SOBRINO, J., *Arquitectura industrial en España (1830-1990)*, Madrid, 1996.